

Baslawış klass muǵallımı oqıwshılardıń sóz baylıǵına kiritiliwi kerek bolǵan jańa sózlerdi anıqlaydı, oqıwshılardıń passiv sóz baylıǵına tiyisli bolǵan sózlerdi belgilep aladı. Dáslep jańa sózlerdi oqıwshılardıń passiv sóz baylıǵına kiritiw, keyin passiv sózlikti aktivlestiriwge tiyisli jumıslar ámelge asırıladı.

Sabaq protsessinde tekstlerdi hár túrli jollar menen orınlaw, máseleń, kórsetpelilik, hár túrli didaktikalıq oynı-lar tiykarında orınlaw oqıwshınıń ana tili sabaǵına hám shınıǵıw orınlawǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın tárbıyalaydı, bilim dárejesin ósiredi.

Jańa sózdiń mánisin úyretiwge qaratılǵan shınıǵıwlar gruppasına tómendegiler kiredi:

- 1) sózlerge qarap predmettiń atların jazıw;
- 2) sózlerdi qatnastırıp gápler quraw;
- 3) bir sózge bir neshe mánili sózlerdi tańlaw;
- 4) sózlerge qarama-qarsı mánili sózdi tabıw;

5) berilgen gáplerdi kóshirip jazıp, qaysı birinde sóz óz mánisinde, qaysı birinde kóshpeli mánide qollanǵanın aji-ratıw;

6) berilgen gáplerdi kóshirip jazıp, sózlerdiń mánisin túsindiriw.

Ámelde joqarıda sanap ótilgen shınıǵıwlardıń dáslepki tórt túri keń qollanıladı. Sonlıqtan olarǵa ayırıqsha toqtay-mız.

Berilgen gáplerdi oqıp, qaysı birinde sóz óz mánisinde, qaysı birinde kóshpeli mánide qollanıǵanın aytıw talap etiletuǵın shınıǵıwlar 3-4-klasslarda paydalanıw jaqsı nátiye beredi.

Máselen, Gúldirmama tındı. Samal páseydi. Tábiyat saqıw jerge güller tóseydi. Kanaldıń eki boyına biyik terekler ósken.

Oqıwshılardıń awızeki hám jazba sóylewlerine qoyılatuǵın tiykarǵı talap pikirdi anıq, mazmunlı, izbe-iz bayan etiwden ibarat.

Awızeki sóylew menen jazba sóylew bir-biriniń ósiwi hám rawajlanıp barıwı ushın xızmet etedi. Awızeki sóylewden baqlanatuǵın maqset – awızeki bayan etiletuǵın pikirlerge sáykes sóz hám gáplerdi tezlik penen taba biliwge úyretiw, sóylew dawamında pikirdi rejeli túrde bayan etiwge úyretiw, óz pikirini durıs, izbe-izlik penen aytıwǵa úyretiwden ibarat.

Jazba sóylewdi ósiriwden maqset – oqıwshılardı hár tárepleme puxta oylawǵa, sózlerdi durıs jazba biliwge úyretiwden ibarat.

Oqıwshılardıń awızeki hám jazba sóylewi barabar ósip rawajlanıp baradı.

Oqıwshılardıń erkin pikirlewin rawajlandırıw olardıń sóz baylıǵın jáne bayıtıw, tásirshenligin asırıw imkaniyatın beredi.

Bir sózdi basqa sóz benen almasırw talap etiletuǵın shınıǵıwda hár bir gáp ushın aldın ala bir neshe sóz berip qoyılǵan boladı. Máselen, «Mende qızıl kóylek bar» gápindegi «qızıl» sózin almasırw ushın «shıraylı», «sulıw», «gózal» sózleri, «Bizler jaqtılı klassta oqıymız» gápindegi «jaqtılı» sózin almasırw ushın «keń», «taza» sıyaqlı sózler beriledi.

Usınday túrdegi shınıǵıwlar da sózler aldın ala berip qoyılmasa, oqıwshılardan gáptegi ajratıp kórsetilgen sózdi almasırw oqıw ushın bir neshe sóz oylap tabıw kerek boladı, nátiyede shınıǵıwdıń dárejesi jáne artadı.

Joqarıda berilgen shınıǵıwlar da ámelde qollanıwda oqıwshılardıń aktivligine úlken dárejede itibar beriledi. Bul shınıǵıwlar oqıwshılarda sózdiń mánisin hár túrli jollar menen óz betinshe túsiniw barıw kónlikpesin de payda etedi.

Bul dárejede oqıwshılardıń sóz baylıǵınıń ósip atırǵanına ǵana emes, bálkim aqlıy hám óz betinshe rawajlanıp baratırǵanına dálil bola aladı.

### Адебиетлер

1. Львов М.Р. Методика преподавания русского языка в начальных классах [Текст] / В.Г. Горещкий, О.В. Сосновская. – М.: Академия, 2007. –С. 462.
2. Редозубов С.П. Методика обучения чтению и письму в начальной школе -М.: 1961, -С. 425.
3. Соловейчик М. С. Русский язык в начальных классах: Теория и практика обучения: учеб. Пособие для студентов пед.учеб. заведений по спец. «Педагогика и методика начального обучения» [Текст] / П. С. Жедек., Н. Н. Светловская, М.С.Соловейчик и др.; под ред. Соловейчик М.С. – 3-е изд. –М: «Академия», 1997. –С. 302.
4. Подласий Педагогика. -М.: 1999, -С. 259.

### REZYUME

Maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida so'zlik ustida ishlashning imlo savodxonligin takomillashtirishdagi o'rni haqida so'z etiladi.

### РЕЗЮМЕ

В статье рассказывается о роли работы над словарем на уроках родного языка в начальных классах в совершенствовании орфографической грамотности.

### SUMMARY

The article describes the role of working on a dictionary in the lessons of the native language in primary school in improving spelling literacy.

## ЖОҚАРЫ ТӘЖРІЙБЕЛИ ПАЛҰАНЛАРДЫҢ ШАҚҚАНЛЫҒЫН АСЫРЫҰҢ УСЫЛЛАРЫ

**Б.Қ.Еримбетов** – педагогика илимлері бойынша философия докторы, доцент

*Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлкетлик университеті*

**Таянч сўзлар:** спорт, кураш, чакконлик, тизим, тайёргарлик, сифат, координация.

**Ключевые слова:** спорт, кураш, ловкость, система, подготовка, качество, координация.

**Key words:** sport, kurash, development, adroitness, system, training, quality, coordination.

Хәзирги күнде бизиң жәмийетимизде денсаўлықты сақлаў ҳәм де беккемлеў ең бир актуал мәселелердиң бири болып табылады. Хәр кыйлы жаслар арасында ден саўлықтың төменлеўи, физикалық шынығыўлар муғдарының пәсейип кетиўи, әсиресе бул жаслар арасында көбирек нәзерге алынбақта.

Туўры шөлкемлестирилген өз бетинше шынығыўлар, оқыў шынығыўлары менен биргеликли түрдеги, физикалық жактан тәрбиялаўдың ең жаксы нәтийжелилигин тәмийинлеп береді. Шөлкемлестирилген өз бетинше шынығыўлар жарыс алды процесслеринен келип шығады. Жоқары тәжрийбели палўанларды таярлаў, кураш пенен шуғылланып атырған жас палўанлар ушын еликлеўши бир үлги болып есапланады. Сонын

ушын тәжрийбели палўанларды таярлаў процессин үйренип барыў мақсетке муўапық болады. Терминниң кең мәнисинде жоқары тәжрий-бели палўанларды таярлаў бир тутас болып табылады.

Сол ушында бул жерде системалы методикалық жақынласыўға үлкен мәни берилип, онда өзгеше элемент хәр кыйлы система асты усыллары – физикалық, техникалық, тактикалық ҳәм психологиялық таярлықлар – катан бир структураға жалғанып, олар, яғный барлық элементлер, өз ара байланыста болғанда, бир – бирине үлкен тәсирин тийгизеди. Хәзирги заман жоқары тәжрийбели палўанлардың тактикалық – психологиялық таярлығының усыл қуралларының роли айқын көринип турады.

Бундай усыл куралларының жәрдеми менен жарыс алды хызметине көз - қарас қәлиплеседи, палўанлардың өзиниң курашта мүмкиншиликлериниң барынша куш ғайратын иске асыўына мүмкиншилик беретугын тәрәплери жетилсип, палўанлардың жарыс алды жағдайы жақсыланады. Курашта гүрес барысында пайда болыўшы тактикалық мәселелерди адекват шешиўдин дәслепки шәртлери жаратылады.

Тактикалық тәжрийбе хәм психикалық сапаның өз ара байланыслы раўажланыўы палўанлардың тактика-психологиялық таярлылығының процесин басқарыў процесиндеги шәртли звено есапланып (система асты) звеносы болып табылады. «Тактикалық-психологиялық» шынығыўлар ретинде тек тактикалық тәжрийбелерди жетилестириў емес, сондай-ақ жаўынгерлик өнердин шәртли жағдайларында усындай тәжрийбелерди жүзеге асырыўдың психологиялық дәслепки шәртлерин пайда ететуғын шынығыўлар усыныс етиледі [1]. Бул шынығыўлар да физикалық (қозғалыс) қәсийетлерди, әсиресе шаққанлық-қүшти раўажландырыўға арналған шынығыўлар менен логикалық түрде бир системаға бириктирилиўи керек. Жарыс алды этапында тәжрийбелі палўанлардың шаққанлылығын, техникалық таярлылығын жәмлестириў үлкен мәниге ийе. Шаққанлық- хәм ең зор тәризде қозғалыў мәселелерин тез хәм жақсы жол менен шеше билиў. Палўанның шаққанлығы оның қозғалыў мәселесин шешиўдеги ўақыт пенен өлшенеди. Курашта алысыў барысында бул ушын әдетте ўақыт жуда аз болады. Егер палўан қолайлы позицияларды пайдаланып, тийисли хәрекетлерди орынлаўға ўақты болмаса, бул шаққанлылығының жоқлығын көрсетеди.

Шаққанлық қозғалыс хәрекетиниң координациялық қурылысы хәм де ис-хәрекеттин анықлығына қойылатуғын талаптарға байланыс.

Палўан қозғалыс мәселесин шешиўде:

- 1) толық хәм анық хабарды алыў;
- 2) алынған хабарды қайта ислеп шығып ис бағдарламасын дүзиў;
- 3) өз ўақтында ис бағдарламаны әмелге асырыўы шәрт;

Сондай-ақ кураштың хәр түрли техникалық-тактикалық хәрекетлерин оқып үйрениў арқалы шаққанлықты арттырыўына болады. Усы жол арқалы курашта палўанға керекли хәрекетлерди жәмлестириў қәбилети жетилседи. Кураш техникасының ўазыйпасы

палўанды керекли запас хәрекетлерин билиў тәжрийбеси менен «хәр қандай жағдайда» яғный кураштағы барлық мүмкин болған жағдайларды тамийинлеп турыўы. Шаққанлық кураш процессинде жана қозғалыс мәселелерин шешиў қәбилети сыпатында, егер палўанның хәр - бир пайда болатуғын қозғалыс мәселесине алдын ала белгили жуўабы болса, сонда ғана оның нәтийжелилиги болыўы мүмкин.

Шаққанлық - бул хәрекетлерди қайта қурыўды, оның сыпатламаларын өзгертиўди өз ишине алатуғын қыйын координацияға ийе қәбилет. Булардың хәммеси комплексли, хәр турли қыйын мәселелерди шешиўде үлкен роль ойнайды. Комплексли қыйын координациялық қозғалыс қәбилетлери төмендеги параметрлер менен сыпатланады:

- қозғалыс хәрекетлерин тез өзлестириў;
- қозғалыс хәрекетлерин меңгериў сыпаты;
- алдына қойылған ўазыйпаларға сәйкес қозғалыс белсендилегин қайта қурыўдағы шаққанлылығы.

Сонлықтан адамның координациялық қәбилетлериниң (шаққанлылығын) раўажланыў мұғдарын тексеріў ушын анық тапсырма бериў керек: аз ўақыт ишинде тийисли сыпатламалар менен (анықлық, амплитудалық, қозғалыс бағдары, т.б.). Соннан кейин пайда болған жаңа жағдайларға байланыс жеке адамның координациялық қәбилетлерин көринип турған усы қозғалыс хәрекетин тез қәлипе келтириң. Координацион қәбилетлер тийкарында ЖНХ(жоғарғы нерв хызмети) және ең баслысы, пластикалық ұйымластырылған хәрекетлерге негизленген. Координациялық қозғалыслардың сапасы қозғалыслардың ўақытша және динамикалық параметрлерин анық өлшеў хәм тәртипке салыў мүмкинлиги менен көринеди [2]. Бул қозғалыслардың координациясы сапасы жоқары мұғдарға жетиўи мүмкин екенин билдиреди, соннан кейин қозғалыслар жоқары тийымлылығы менен, жанартылған техника тийкарында орынланыўының шырайлылығы менен ажыратылып турады. Бул кеңисликти де, ўақытты да сезе билетуғын, булшық ет сезимин раўажландырған жоқары тәжрийбелі палўанлардың қозғалыс хәрекетлери болып табылады, х.т.б. Өзлестириў қәбилетлериниң раўажланыўының бул мұғдары оның таярлық сыпатламаларының (физикалық, техникалық, тактикалық, моральлық-еркинлик, теориялық хәм т.б.) жоқары мұғдарда болған усындай спорт формасына ийе болып табылады.

#### Әдебиятлар

1. Бабанский Ю.К. «Методические основы оптимизации учебно-воспитательного процесса» 1982. –С. 480.
2. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. -М.: 1991, -С.544.
3. Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. –Киев: 1999.
4. Платонов В.Н. Адаптация в спорте. –Киев: 1988.
5. Платонов В.П. Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте. –Киев: 1997.

#### РЕЗЮМЕ

Мақолада тажрибали палвонларда мослашувчанликни ошириш усулларининг натижалари ўрганилади, шунингдек, улар қандай қилиб юкори натижаларға эришишлари ҳақидаги саволларни очиб беради. Рақобатдан олдинги давр жисмоний омилларининг роли ва мазмуни таҳлил қилинади.

#### РЕЗЮМЕ

В статье изучаются результаты методов повышения гибкости у опытных палванов, а также раскрываются вопросы по достижению ими высоких результатов. Анализированы роль и содержание физических факторов предсоревновательного периода.

#### SUMMARY

In article is studied, perfection of dexterity of the qualified fighters the essence and the maintenance of problems reveals by preparation of fighters in achievement of high indicators. The role and value of physical factors is analyzed at a precompetitive stage.

### PROJECTION METHOD IN THE INTEGRATION OF DESIGN ELEMENTS AND ENGINEERING GRAPHICS AND DESIGN SCIENCES

**B.R.Haqberdiyev – katta o'qituvchi**

*Andijon davlat universiteti*

**Tayanch so'zlar:** muhandislik grafikasi, dizayn, metod, texnologiya, integratsiya, o'qituvchi, proyeksiya.

**Ключевые слова:** инженерная графика, дизайн, метод, технология, интеграция, преподаватель, проектирование.

**Key word:** engineering graphics, design, method, technology, integration, teacher, projection.

Through the merging of engineering graphics and design sciences, the design method assists learners in adapting to their lifestyles, working autonomously, expanding their

spatial imagination, and developing creative thinking skills. Design is becoming an increasingly significant aspect of instructional technology.